

Roma Devletinde Vergilendirme*

Taxation in the Roman State

Duygu Özer Sarıtaş**, Mehmet Mert Özyıldırım***

Öz

Cumhuriyet döneminde kamu harcamalarının bir bölümü, *tributum* adı verilen ve her bir vatandaşın serveti oranında alınan dolaysız bir şahsi vergi aracılığıyla finanse edilmekteydi. Bunun yanı sıra devlete ait arazileri kullanan kişilerden arazinin kullanılmasına karşılık olarak alınan kira ücretleri, liman vergileri, gümrük vergileri yol geçiş ücretleri ve Roma'nın devlet tekeli olduğu sektörlerde verdiği imtiyazlar da önemli gelir kalemleri arasındaydı. Ancak zaman içerisinde özellikle vergilerin tarh ve tahsili aşamasında ortaya çıkan problemler önemli bir kaynak israfına sebep oldu. Bu duruma bir çözüm bulabilmek amacıyla Cumhuriyet dönemindeki bazı uygulamalar *Augustus* tarafından değiştirilmiş ve vergi sistemi ıslah edilmiştir. Fakat söz konusu yeni vergi sisteminin de kusursuz olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Bu kapsamda çalışmada, Roma devletindeki kamu harcamalarının finanse edilebilmesi için zaman içerisinde geliştirilen yöntemler ve bu yöntemlerin aksayan yönleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roma Vergi Sistemi, *Publicani*, *Tributum*, Dolaysız Vergi, Vergi Tarhı

ABSTRACT

In the Republican period, a part of the public expenditures was financed through a direct personal tax called *tributum*, which was collected from each citizen in proportion to his wealth. In addition, the rents which were collected from the people who occupied the public lands, the customs duties, the port dues, the road tolls and the royalties given by the Roman state in the sectors where there were government monopolies were also among the important items of income. However, over time, the problems that occurred especially during the process of assessment and collection of the taxes led to a significant waste of resources. In order to find a solution to this situation, some practices in the Republican period were changed by *Augustus* and the tax system was reformed. But it is also not likely to assert that the aforementioned new tax system was flawless. In this context, the methods developed over time so as to finance the public expenditures in the Roman state and the defects of these methods are discussed.

Keywords: Roman Taxation System, *Publicani*, *Tributum*, Direct Tax, Tax Assessment

* Çevirisini yaptığımız ilgili çalışma, Roscoe Pulliam tarafından hazırlanmış ve "Taxation in the Roman State" adı altında "The Classical Journal" dergisinde yayınlanmıştır. Çalışma, The Classical Association of the Middle West and South, Inc. (CAMWS) adlı kuruluş tarafından çıkarılan söz konusu derginin, Haziran 1924 tarihinde yayınlanan 19. cildinin 545 ile 553'üncü sayfaları arasında yer almaktadır. Dergiye ve çalışmaya ulaşmak için bkz. <<https://www.jstor.org/stable/3289068>>, (Son Erişim Tarihi 05.03.2022).

** Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-8983-1075.

*** Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı, mertozyildirim@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7663-6599.

Sorumlu Yazar/Correspondence Author: Duygu Özer Sarıtaş

E-posta/E-mail: duozer@anadolu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 09.03.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 15.06.2022

ROMA DEVLETİNDE VERGİLENDİRME

Roma'nın egemen olduğu dönemlerde gerçekleştirilen çok sayıda inşaat faaliyeti göz önüne alındığında, bu işleri tamamlamak için oldukça yüksek miktarlarda para toplanıp harcandığı olgusu insanı hayrete düşürmektedir. Bu noktada her ne kadar Romalı *magistra*'ların ücret almadan hizmet ettikleri ve iş gücünün büyük bir kısmının köleler tarafından karşılandığı doğru olsa da sürekli devam etmekte olan çok sayıda fetih ve Romalılaştırma faaliyetleriyle, imar ve inşaat projelerinin büyük ölçekli kamu harcamalarını gerektirdiği de doğrudur. Ayrıca *magistra*'ların önceden belirlenmiş bir ücret olmaksızın hizmet gördüklerine dair elimizde bol miktarda kanıt olsa bile zaman zaman bu hizmeti gören bazı dürüst olmayan kişilerin zimmetine geçirdikleri paralar, hepsine hatırı sayılır bir maaş ödenmesine yetecek kadar fazla olmalıdır. Bu nedenle devletin çeşitli projelerini finanse etmek amacıyla mali kaynak sağlamak, Roma'nın idaresi konusunda yerine getirilmesi gereken en temel ve önemli yükümlülüklerden bir tanesidir. Nitekim yeterli miktarda gelir ve elverişli bir finansal sistem olmadan lejyonlar, barbar kabileleri durdurmak amacıyla sınır bölgelerinde tutulamaz, büyük askeri yollar ve görkemli kamu binaları inşa edilemez, sanat ve endüstrideki büyük gelişmeler desteklenemezdi.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, askerlik de dâhil olmak üzere bütün kamu hizmetlerinin ücretsiz bir şekilde görülmesi sebebiyle hükümeti idare etmenin maliyeti düşüktü. Bu nedenle bir savaşı devam ettirmek veya bazı kamu girişimlerini desteklemek amacıyla ihtiyaç duyulan para, *tributum* adı verilen ve yalnızca ihtiyaç halinde her bir vatandaşın serveti oranında alınan dolaysız bir şahsi vergi aracılığıyla toplanmaktaydı. Özellikle savaş zamanında bir nevi para ödücüne benzeyen bu vergi miktarı, daha sonra savaşılan düşmandan bir gelir elde edilince vatandaşlara iade edilirdi. Ancak Roma'nın, İtalya Yarımadası'ndaki fetihlerini genişletip, fethedilmiş bölgelerden büyük miktarda para toplama imkânı elde etmesiyle birlikte *tributum*'a da ihtiyaç duyulmamaya başlanmış ve M.Ö. 167 itibarıyla bu verginin toplanmasına tamamen son verilmiştir. Bu tarihten itibaren *Augustus* Dönemi'ne kadar, Roma vatandaşları dolaysız vergiden muaf tutulmuştur. Bu noktada kamu harcamalarının karşılanabilmesi amacıyla geliştirilen ve söz konusu muafiyetin tanınmasını mümkün kılan kaynak sağlama yöntemlerini yaklaşık olarak dört ayrı başlık altında incelemek mümkündür.

Zamansal açıdan ilk olarak ele alınması gereken husus, İtalya topraklarındaki kamu arazilerini kullanan kişilerden elde edilen kira gelirleridir. Nitekim İtalya'nın çeşitli bölgeleri, değişik şekillerde Roma'nın kontrolü altına girdikçe geniş ölçekli araziler, *ager publicus* olarak devlet mülkiyetine ayrılmıştır. Bu şekilde mülkiyeti devlete ait söz konusu toprakları kullanan kişilerden, arazinin kullanılmasına karşılık olarak makul bir ücret alınmış ve bu da hazinenin oldukça güvenilir ve sabit bir kaynak ile finanse edilmesine imkân sağlamıştır.

İkinci büyük gelir kaynağı, fethedilen eyaletlerden toplanan *tributum*'dur. Her eyalet, bir kısmı eyalet idaresinin masraflarını bir kısmı da Roma şehrinin gereksinimlerini karşılamak amacıyla kullanılan belirli miktardaki *tributum* vergisini hazineye ödemek zorundadır. Bu kapsamda ilk zamanlarda eyaletlerden, vergi miktarını toplamak konusunda her türlü yola başvurmakta serbest olan yerel

yetkililer aracılığıyla belirli aralıklarda, çoğu zaman her beş yılda bir, toplanıp teslim edilecek bir götürü bedeli ödemeleri talep edilmiştir. Sicilya gibi bazı eyaletlerde ise *tributum*, araziden elde edilen ürünlerin onda biri üzerinden alınmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise eyaletlerdeki vergi toplama hakkının, bu ayrıcalığı elde edebilmek amacıyla en çok ödeme yapmayı teklif eden mültezimlere devredilmesinin genel bir uygulama haline geldiği görülmektedir. İlk başta bu imtiyaz, eyalet içerisinde açık artırma yoluyla yerel bir yükleniciye devredilmiş; ancak *Gaius Graccus* zamanında bu uygulama terk edilerek vergi toplama ayrıcalığı, Romalı yüklenici şirketlere satılmak üzere Roma'da açık artırmaya çıkarılmıştır. Söz konusu yüklenicilere *mancipes* adı verilmekteyken, *mancipes*'in temsilcileri olan ve fiilen vergi toplama işini yürüten kişilere de *publicani* denilmektedir.

Toplanan gelirlerin üçüncü grubunu, Roma topraklarının bir bölümünden diğerine miktarları ve çeşitleri açısından büyük farklılıklar gösteren sayısız ve değişik türdeki dolaylı vergiler oluşturmaktadır. Akdeniz ticaretiyle uğraşan gemiler için ödenen liman vergileri, bir eyaletten diğerine ve eyaletlerden İtalya'ya giden mallar üzerinden tahsil edilen gümrük vergileri, çarşı-pazar işlem ücretleri, köprü ücretleri, yol geçiş ücretleri ve açık artırma yoluyla yapılan satışlar üzerinden alınan vergiler bu kapsamda örnek gösterilebilir. Bahsi geçen vergilerin, bazı dönemlerde bizzat Roma'nın görevlileri tarafından toplandığı bilinse de genellikle bu gelirler, eyaletlerden alınan *tributum* vergisinde olduğu gibi mültezimler aracılığıyla tahsil edilmiştir. Bu başlık altında ele alınabilecek sabit standartlara sahip tek gelir türü ise bir kölenin azat edilmesi sebebiyle değerinin %5'i üzerinden alınan vergidir.

Roma'nın devlet tekeli olduğu sektörlerden ve madencilik, balıkçılık ya da kerestecilik alanlarında verdiği imtiyazlardan dolayı elde ettiği gelirleri de dördüncü bir genel başlık altında incelemek mümkündür. Söz gelimi her ne kadar büyük ölçeklerde bir gelir sağlansa da tuz satışları tamamen devletin tekelindedir. Ayrıca ormanlık alanlarda olduğu gibi madenler, taş ocakları ve balık avlama bölgelerinin de devlet mülkiyetinde olduğunun kabul edilmesi sebebiyle bu kaynaklardan ürün elde etmeyi taahhüt eden şirketlerin hazineye imtiyaz ücreti ödemesi zorunludur.

Bu dört olağan gelir kaleminin yanı sıra, büyük etki doğuran bazı olaylarda durumu idare edebilmek amacıyla bir acil durum önlemi olarak birkaç kez olağanüstü vergilere de başvurulmuştur. Bu tür tipik bir örnek, Roma hazinesinin tamamen tükendiği İkinci Pön Savaşı sırasında yaşanmış ve olası bir felaketin önüne geçebilmek amacıyla vatandaşlardan, devlete yüksek miktarlarda katkıda bulunmaları talep edilmiştir. Ancak bu tarz durumların oldukça nadir olduğu belirtilmelidir.

Bahsedilen kalemlerden elde edilen gelirler çoğu durumda devletin tüm harcamalarını karşılamakta yeterli olsa da, söz konusu vergilendirme sisteminin bazı aksayan yönleri de bulunmaktadır. Bu kapsamda belki de en bariz olarak nitelendirilebilecek sorun, verginin tahsil yönteminden kaynaklanmaktadır. Aslında Roma tarafından yapılan meşru kamu harcamalarını finanse etmek için fiilen ihtiyaç duyulan para miktarı, modern bir hükümetin toplaması gereken miktarla kıyaslandığında oldukça düşüktür. Nitekim Roma'da eğitim veya yardım faaliyetleri için kaynak ayrılmıyor, kamu görevlilerine herhangi bir maaş ödenmiyor ve silahlanma için göreceli de olsa oldukça düşük miktarlarda para harcanıyordu. Fakat tahsilatlar yalnızca meşru kamu harcamalarını karşılamak amacıyla yapılmış olsaydı, eyaletlerde ikamet eden vergi mükelleflerinin üzerindeki yükün de çok

daha hafif olması gerekirdi. Gerçekte ise eyaletlerden fiilen toplanan miktar o kadar fazlaydı ki tahsil edilen vergiler, Roma egemenliğinin en rahatsız edici özelliği; bu vergileri toplayan *publicani*'ler de halk arasında en çok nefret edilen şahsiyetler olarak öne çıkmaya başladı. Kamu harcamalarını finanse etmek için gereken miktar ile fiilen toplanan miktar arasındaki bu fark vergi toplama hakkını elde edenlerin cebine kalmaktaydı. Bu noktada her ne kadar teorik olarak kanunsuzlukların önüne geçebilmek amacıyla çıkarılmış çeşitli düzenlemeler mevcut olsa da bu kurallar oldukça nadiren uygulama alanı bulmuştur. Zira kuralları uygulama yetkisi, vergi toplayıcısının zimmete para geçirmesine katkıda bulunan ve elde edilen gelirden kendisine pay verilen eyalet yöneticisine aittir. Ancak bu usulsüz vergi toplama yöntemi, yalnızca talihsiz eyaletler üzerinde ağır bir yük oluşturmak ve eyalet yönetiminin güvenilirliğini sarsmakla kalmamış aynı zamanda Roma açısından ekonomik anlamda zararlı ve tutumlu olmayan bir durumun da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim eyaletlerden sistematik olarak bir rant elde etmek amaçlansa dahi devletin, Roma'nın genel yararına olacak şekilde bu kazancı kullanmak yerine kamu düzenine tehdit oluşturabilecek kadar zenginleşmiş *equites* sınıfının servetlerini daha da arttırmasına izin vermesinde hiçbir menfaati yoktur.

Cumhuriyet Dönemi'ndeki vergi sisteminde müsamaha gösterilen bir diğer önemli sorun; geçiş bedelleri, harçlar ve imtiyaz karşılığı alınan ücretlerin tahsil edilmesinde karşımıza çıkmaktadır. Zira eyaletler, bazı durumlarda siyasi sınırlarına karşılık gelen bazı durumlarda ise tamamen gelişigüzel bir şekilde bölümlenen bir dizi ticaret bölgesine ayrılmıştır. Bu sınırlar içerisinde geçerek taşınan mallar üzerinden de çeşitli harçlar alınmaktadır. Söz konusu harçların miktarı ise duruma göre değişiklik gösterse de genel olarak bir eyaletten diğerine giden mallardan alınan ücret, bir eyaletten Roma'ya giden mallara göre çok daha yüksektir. Ek olarak, liman vergileri, yol ve köprü geçiş ücretleri de nakliye faaliyetlerini masraflar sebebiyle neredeyse imkânsız hale getirmekteydi. Bahsedilen tüm bu sorunların sonucu olarak dağınık ve birbirinden çok farklı yapıdaki bölgeleri bir araya getirerek onlardan homojen bir birlik, tam anlamıyla bütünleşik bir imparatorluk oluşturulmasını sağlayacak yegâne unsur olan eyaletler arası ticaret cazipliğini yitirmiş, böylece Roma'nın egemen olduğu heterojen nüfusun büyük ölçüde birbirleriyle etkileşimde bulunması ve aralarında bir birlik ya da karşılıklı dayanışma duygusunun gelişmesi engellenmiştir. Ayrıca sahip olunan tüm topraklar üzerinde malların serbest dolaşımına izin verilseydi, imparatorluğun genel servetinin büyük ölçüde artmasına da imkân sağlanabilirdi.

Bu sistemdeki üçüncü kusur, vergilerin tarh edilmesinde tek bir genel uygulamanın olmaması ve herkese adil muamele yapılmamasıdır. Nitekim eyaletlerde, *Augustus* zamanına kadar hiç *census* yapılmamış ve belirli bir bölgede tarh edilen vergi, en iyi ihtimalde ne ödenmesi gerektiğine dair dayanaksız bir tahmin, en kötü ihtimalde ise vergi toplamayı üstlenen kişinin suistimal etmeyi hedeflediği bedel üzerinden hesaplanmıştır. Ayrıca hem arazi vergisi hem de dolaylı vergiler açısından her eyaletin zenginliğine göre bir paylaşırma durumu da söz konusu değildir. Örneğin, bir dönem Sicilyadan gelen ürünler üzerinden yüzde beş, İspanya'dan gelenlerden yüzde iki ve İliryadan gelenlerden yüzde iki buçuk oranında vergi alındığı görülmektedir.

Son olarak Anayasada, tedbirlere ve kurallara bağlı bir biçimde mali işleri idare edebilecek güvenilir ve tecrübeli bir yöneticinin başa geçmesi öngörülmediği için Cumhuriyet Dönemi maliyesinin

genel idari yapısında da sorunlar bulunmaktadır. Bu bağlamda; görev süresi yalnızca bir yıl olan quaestor'lar, genellikle finansal sorunlara aşına olmayan kişiler arasından seçilmekte ve hazine üzerindeki yetkilerini hem senato hem de diğer bazı *magistra*'lar ile paylaşmak zorunda kalmaktadır. Sonuç olarak tüm bu dönem boyunca, yapılacak masraflar ve alınacak vergilerin birbirine denk olmasına çaba gösterilmemiş, her bir özel ihtiyacı karşılayabilmek için belirli bir bütçe oluşturularak neyin gerekli olacağına dair dikkatli öngörüler yapılmamış ve kaynak temini ile bunların kullanılması büyük bir kısmı vergi toplamayı üstlenen kişilerin tahminlerine dayanan varsayımsal bir faaliyet olarak görülmüştür. Böylelikle öngörülemeyen herhangi bir acil durumda, çare olabilecek vasıtalara dahi başvurulmadan kolayca eriyebilme ihtimali bulunan sınırlı bir rezerv, Roma'nın iflasını engelleyebilecek tek unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Roma Devleti içerisindeki genel yozlaşmanın artması sonucu durum daha da kötüleşse de bariz eksikliklerine rağmen bu sistem Cumhuriyetin sonuna kadar değişmeden yürürlükte kalmıştır. Fakat İmparatorluk kurulduğunda yeni rejimin karşılaştığı ilk sorunlardan biri vergilendirme konusunda olmuş ve *Augustus*'un bu konuda sarf ettiği üstün gayretler sonucunda sistem daha kapsamlı, düzenli ve adil bir temel çerçevesinde tam anlamıyla yeni baştan ele alınmıştır. Bu kapsamda *Augustus*, öncelikle her eyaletin durumunun zenginliğine göre adil bir şekilde belirlenebilmesi amacıyla imparatorluk genelinde *census* yaptırmıştır. Ayrıca eyaletlerden alınan arazi vergisinin suistimale açık bir şekilde mültezimler tarafından toplanması uygulamasına son verilmiş ve vergilerin tahsilinin özel memurlardan oluşan bir kurul tarafından yapılacağı kararlaştırılmıştır. *Procuratores Augusti* olarak adlandırılan ve atlı sınıftan seçilmesi uygun görülen bu memurlara sabit bir maaş da bağlanmıştır. Bunlara ek olarak *Augustus*, eski dönemlerden beri toplanan bazı dolaylı vergilerin ticarete zarar verdiğini ve sınai kalkınmayı engellediğini fark ederek bu vergileri de yeniden düzenleme görevini üstlendi. Sonuç olarak her ne kadar tüm bu reform faaliyetleri sırasında *Augustus*'un sahip olduğu yetkiler sınırsız olmasa da iktidarı sona erdiğinde sistemdeki birçok önemli problemi ıslah etmeyi başarmıştı.

İmparatorluğun yeni mali sistemi içerisinde yapılandırılan vergileri üç genel başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki ve en önemlisi eyaletlerden alınan servet vergisidir. Söz konusu vergi; arazi, ev, gemi, köle ve her türlü mülk üzerinden alınmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nde eyaletlerden alınan eski vergiden farklı olarak bu dönemde *census* yapıldığı için vergi yükü imparatorluk toprakları içerisinde daha adil bir şekilde paylaştırılmış ayrıca kaynak israfı ve sistemin suistimal edilme ihtimali de oldukça azalmıştır. Tüm eyaletlerden toplanan bu sürekli verginin yanı sıra yalnızca Mısır ve Afrika'dan, Roma şehrine erzak temini amacıyla alınan *annona civicus* ve büyük askeri kuvvetlerinin bulunduğu eyaletlerden birliklerin ikmali amacıyla alınan *annona militaris* adında hububat olarak ödenmesi gereken özel vergiler de mevcuttu. Bu noktada eyaletlerden alınan sürekli vergilerin bazı durumlarda nakdi olarak değil fakat aynı olarak alındığı örneklere de rastlanılmaktadır. Söz gelimi Hollanda, eyalet vergisinin bir kısmını Roma şehrine düzenli olarak hayvan derisi tedarik etmek suretiyle ödemiştir.

Önem sırası açısından ikinci sırada gelen vergi türü; önemli bir kısmı Cumhuriyet döneminden kalan vergiler ile *Augustus* tarafından eyaletlerin, devlete finansman sağlama yükümlülüğünü

hafifletmek amacıyla oluşturulup M.Ö. 167 yılındaki son *tributum*'un toplanmasından bu yana doğrudan vergi ödemekten muaf tutulan İtalya ve Roma'daki halktan alınmaya başlanan dolaylı vergilerdi. Son bahsedilen kategori içerisinde alıcılar tarafından ödenmesi gereken ve kölelerin satış bedeli üzerinden yüzde dört, açık artırma yoluyla satılan tüm malların değeri üzerinden ise yüzde bir oranında alınan vergileri örnek vermek mümkündür. Bu dönemde alınan vergilerden bir diğeri de hem devletin uzun yıllar boyunca doğrudan vergiler açısından muafiyet tanıdığı bireylerden belirli bir miktarda gelir toplanmasını sağlamak hem de evliliklerin ve ailelerin genişlemesini teşvik etmek şeklinde iki farklı amaca hizmet eden veraset vergisidir. Nitekim çıkarılan düzenlemeye göre; günümüz değeriyle yaklaşık beş bin doları aşan bir mirasın, miras bırakanın çocuğu olmayan vasiyet alacaklısı tarafından elde edilmesi halinde söz konusu kişiden yüzde beş oranında veraset vergisi alınacağı kararlaştırılmıştır. Buraya kadar bahsedilen ilgili başlık altındaki tüm vergiler yalnızca İtalya topraklarında ikamet eden kişilerden tahsil edilmiştir. Bunların yanı sıra bazı eski gümrük vergileri, tacirlerden alınan kişi başına alınan vergi ve bir takım liman harçları da İmparatorluk döneminde toplanmış olan gelirler arasındadır. Bahsedilen kalemler arasındaki liman harçları, bu dönemde dahi israfa ve suistimale açık olan eski usul kullanılarak toplanan tek vergiydi. Gümrük vergilerinin en önemlilerinden biri ise Kızıldeniz ve Arabistan yoluyla Doğu'dan gelen mallar üzerinden yüzde yirmi beş oranında alınan vergiydi.

İmparatorluğun topladığı üçüncü vergi türü; İtalya dışında ikamet eden özgür kişiler bakımından ayrı ayrı değerlendirilen artan oranlı gelir vergisidir. İtalya'da ikamet eden kişilerin bu vergiden muaf olmalarının sebebi ise *ager publicus* olarak ayrılan kamu topraklarını kullanmadıkları sürece doğrudan vergiden muaf olmalarını kabul eden geleneksel hakkın uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Her kişinin serveti üzerinden ayrı ayrı hesaplanan bir matraha sahip olan bu vergiyi, günümüz anlamındaki modern gelir vergisine benzetmek mümkündür.

Her ne kadar üzerinde bazı ufak değişiklikler yapılmış olsa da değiştirilmiş yeni vergi sistemi tüm İmparatorluk dönemi boyunca yürürlükte kalmıştır. Bu noktada, *Tiberius* ve *Caligula*'nın imparatorlukları sırasında birtakım dolaylı vergilerin yüzdelerinde küçük değişiklikler yapılmış; *Nerva* döneminde mevcut koşulların etkisiyle veraset vergisi düşürülmüş ve ancak *Vespasianus* tarafından mali kaynakların yeniden organize edildiği M.S. 70 yılında sistem üzerinde bazı kapsamlı değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen bu son reform ile kamu gelirlerinin artırılması ve vergi yükünün daha adil bir şekilde dağıtılması amaçlanmıştır. Söz konusu reform kapsamında getirilen en önemli yenilik, imtiyazlı sınıfların vergiden muaf tutulmasının ortadan kaldırılmasıdır. *Vespasianus* bu noktada vergilerin tahsili açısından mevcut uygulamaya nazaran daha ekonomik olabilecek bir yöntem geliştirmeye de çaba göstermiştir. Nitekim elli yıldan kısa bir süre sonra *Hadrianus*'un yoksulluktan muzdarip bir halktan para toplanamadığı için devlete ödenmesi gereken 900.000.000 *sestertii* değerindeki vergi borcunu affetmek zorunda kalması, sistemin aksayan yanlarını düzeltme ve gelecekte karşılaşılabilecek olası mali sıkıntıları önleyebilme çabalarının ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Mali sistemdeki başarısızlıkların, Roma'nın gücünün nihai olarak tükenmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Her ne kadar devleti, kesin ve aralıksız bir şekilde çöküşe götüren gerileyişin başka

derin sebepleri olsa da bu konudaki en belirgin nedenlerin başında finansal problemler gelmektedir. Ancak kapsamlı bir şekilde düşünüldüğünde, İmparatorluğun son yıllarında ortaya çıkan diğer sorunların büyük bir bölümünün de adaletsizlik üzerine kurulu kusurlu bir mali sistemden kaynaklanmadığını ileri sürmek mümkün değildir. Nihayetinde krizin en ciddi sonuçları da eyaletlerde değil bizzat Roma şehrinin kendisinde ortaya çıkmıştır.

Eyaletlerde yaşayanlar bakımından bu dönemde Roma'nın bölgeye yaptığı fetih hareketleri, çoğu zaman yalnızca başlarındaki yöneticilerinin değişmesini sağlayan eylemler olarak görülmüş ve birçok örnekte söz konusu değişiklikler halk açısından olumlu karşılanmıştır. Bu durum özellikle Roma valisinin, yerli despot yöneticilere nazaran çok daha ılımlı kaldığı ve en kötü ihtimalde dahi acımasız bir idaredeki keyfi uygulamaların sonlandırıldığı doğudaki eyaletler için söz konusudur. Fakat fetihlerin Roma'daki yansımaları eyaletlere kıyasla daha farklı olmuştur. Nitekim birden bire eyaletlerden şehre akan yoğun miktarda para, vatandaşların karakterlerinde bozulmalara yol açmıştır. Artık kişilerin yetenekleri ve girişimleri eskisi kadar değer görmemektedir. Bu dönemde bedeli yurttaşlarının kanyla dahi ödenmemiş savaş ganimetleriyle zenginleşen Romalılar günlerini, hiçbir emek vermeden elde ettikleri lüks içerisinde rahatça yaşayıp; gayretlerinin ve becerilerinin karşılığını vermedikleri eyalet halklarının ürünlerini tüketerek ve paralı askerlerce köleleştirilen sanatçılar ile aydınlar tarafından eğlendirilip eğitilerek geçirmektedir. Gerçekleştirdikleri büyük emek sömürüsüne imkân sağlayan tek husus ise nesiller öncesinde yaşamış atalarının, halkların sistematik şekilde istismar edilmesini sağlayan bir sistem geliştirmeyi başarmış olmasıdır.

Bütün bunların sonucu olarak, bir zamanların güçlü Romalı figürü ortadan kayboldu ve yerini ahlaki, entelektüel ve fiziksel bir zayıflık durumu aldı. Bu zayıflık, atalardan miras kalan sistemin güçsüzleşip çöktüğü ve tâbi halklardan gelir toplandığı halde paralı askerlerin artık sınırları muhafaza etmediği bir dönemde saldıran kalabalık barbar ordularının çaresiz, umutsuz ve kendisini hiçbir şekilde koruyamayan zayıf bir İtalya ile karşılaşmalarına sebep oldu; zira iki yüzyıl boyunca ülke kendi benliğini tamamen yitirmişti. Sonuç kaçınılmazdı ve bu sonuca yol açan faktörler arasında azımsanamayacak bir öneme sahip olan husus da Roma vatandaşlarının yiğitliğinin rahatlık içerisinde yok olmasına zemin hazırlayan vergilendirme sistemiydi.